

SPRAVE ZA RIBOLOV NA DUNAVU U SMEDEREVSKOM
KRAJU

Ribolov kao deo istorije ljudskog društva zadire u daleku prošlost. Tako u doba mezolitika i neolitika ribolov zauzima po važnosti isto mesto kao i lov.

U tom periodu zna se za zavinute udice, osti, vrše, mreže i čamce. Sa pojavom gvozdene kulture ribarski alat dobija oblike koji su se održali i do danas. 1)

O ribarskim spravama na Dunavu u Smederevu, u bližoj prošlosti pisano je u više navrata. Međutim o periodu od drugog svetskog rata pa do danas nije pisan ni jedan stručni rad sa etnološkog aspekta. Da ne bi došlo do nepotrebnog ponavljanja u radu će biti prikazane sprave od drugog svetskog rata do danas uz opis promena tamo gde je to potrebno.

Međutim da bismo razumeli i prešli na opis materijalnih dobara koja se koriste u ribolovu, nužno je u uvodu napraviti kraći osvrt na ribolov kao dela privredne delatnosti u našoj zemlji, tj. napraviti poređenje razvoja ribolova i razvoja alata za ribolov. Naime poznato je da se ribarstvo deli na sportski i profesionalni ribolov, kao i da se ribolovom lave ljudi individualno i privredne organizacije. U ovom radu biće dat i opis materijalnih dobara profesionalnog ribolova i sportske amaterskog.

Prema tome i alate za ribarenje možemo podeliti namenski i adekvatno nameni vršiti opis istih i dati poređenje o razvoju istih. I mada su materijalna dobra tj. alatke za ribolov ostala istovetna ipak njihove dimenzije i način upotrebe su nešto drugačiji.

Zato sam prinuđena da kod ograničavanja teme, umesto ribarstva pišem o materijalnim dobrima, a u opisu istih budem nešto opširnija kako bi se shvatila namena, opis, upotreba i proizvodnja a samim tim i nastale promene. Jer kad bi se samo opisivala proizvodnja materijalnih dobara i promene, ovaj referat bi primio oblik samo tehnologije izrade materijala zašto su zato pozvani uski stručnjaci.

Kao i u svim privrednim delatnostima tako i u razvoju ribarstva i materijalnih dobara ona su se razvijala uporedo sa tehničkim dostignućima i razvojem produkcionih odnosa.

I mada su neke sprave zastarele tj. ne koriste se ili vrlo retko još uvek su u upotrebi: metlica, keca, bubanj, struk, cug, samica, bučka, rogač i meredov. Najčešće se koristi metlica. Njom se lovi sva riba. Za nju se u narodu kaže da kupi, čisti, svu ribu. Baca se na dno ili po površini vode. Ukoliko se baca po dnu rizikuje se da se mreža zakači za klade i pocepa. Otuda je češća primena bacanja po površini vode. Tada metlica ima manje "olova".

Kod rada sa metlicom prvo se iz čamca baci daska što vuče mrežu (to su dve paralelne daske međusobno vezane). Neko

umesto daske koristi barku.

Daska vuče jednu stranu mreže, dok drugi vuče motor. I daska i motor idu nizvodno i paralelno kao polumesec. Mreža se baca od obale 150 - 200 m pa se čamcem ide ka obali, jer se riba zadržava u plićaku kad je voda veća. Kad voda opadne riba ide sredinom Dunava.

Kad se baci metlica, motor vuče zatvorenim gasom nizvodno ka obali. Čamac plovi dokle ribar zna da je čist teren, tj. da nema panjeva, kako ne bi cepao mrežu.

Kad stane onda ide ka daski, napravi krug da bi zatvorio mrežu.

Kad dođe blizu daske ugasi motor i prvo vadi konopac dužine 25 m koji drži mrežu na dubini. Kad izađe mreža do čamca, vadi mrežu u čamac dok ne dođe do njenog kraja. Mreža je dužine 150 - 200 m. Pre su bile 30 - 40 m, iz razloga jer teren Dunava nije bio ispitan i ako se mreža zakači za kladu teško je izvući. Sada se to lako čini sa snagom motora.

Princip hvatanja ribe u mrežu je da riba uđe u nju a ne može da izađe. Zaplete se u špiglove i mrežu. Naime, metlica se sastoji iz liša i špiglova. Liš je kupovna mreža od tankog najlona. Riba ne vidi tanji liš i misli da može da uđe u špigl. Špiglovi čuvaju mrežu od cepanja i da bi riba napravila kese preko špiglova da ne može da izađe. Kada uđe umrsi se. Špigl je od debljeg konca odnosno deblja mreža je sa spoljne strane a sa unutrašnje je tanja. Sve tri mreže se načetakaju (nanižu) na tankom konopcu 5 mm debljine.

Na gornjaki su paraši od plute (pre su bili od drveta), na donjaki su olovice.

Liš je kupovna mreža odnosno u prodaji od 1953. g. Dotle je pleten ručno od lana i pamuka. Liš ima četvrtasto okce 35, 40, 45, 50, 60, 65 i 70 mm. Pletenjem mreže su se bavili najčešće ribari, žene retko.

Metlica se pravi od konca koji u sebi sadrži svilu, kaučuk, te ne truli u vodi. Kada se konac zapali na mestu gde je goreo ivice se sastavljaju. Proizvodi se fabrički, kupuje u sportskoj radnji. Špiglovi koji čuvaju mrežu pletu se ručno. Pletu ih sami ribari pomoću kalupa od šper ploče dužine 20 - 25 sm.

Pre je konac bio od kudeljke i trajao bi mesec dana. Igla kojom se plete mreža je od zovinog drveta, pravougaonog oblika sa jednim zašiljenim krajem ispod koga je drvo izdubeno sa klinastim delom dužine 4 sm. Oko njega i donjeg dela koji ima urezano udubljenje obnata se konac i plete. U jednom zahvatu okca, ukrštanjem preko prsta, naprave se dva vezivanja, dva čvora. To je nemački čvor sa četvrtastim okcem. Za pletenje se potroški 1 kgr konca tj. 10 časova rada.

K e c a je manje u upotrebi. Koristi se ujesen i na plitkoj vodi. Sastoji se od dva drveta (rogulje) pod uglom raspone 1,5 m. Na njima je mreža načetkana u vidu kese, roga. Olova su na donjem konopcu koji ide po zemlji. Sredinu drži pampur da bi

mreža bila otvorena.

U zadnje vreme sve više se na mrežama koriste pampuri od morske pene. Do 1960. g. pampuri su pravljeni od kore jag-njeda (drvo slično vrbi, raste na Smederevskoj adi sa korom koja je laka i debela 5 sm).

Na stranicama drveta kece su dva gvožđa po 1,5 m koji vuku mrežu na dno. Kece se pusti iz čamca da potone na dno a konopac sa kje se drži u ruci. Ide se od obale najviše 20 m. Hvata smuđa, soma i belu ribu. Ponekad i šarana.

Mreže se pletu na isti način kao i metlica ("nemački čvorovi"). Plete se šest časova.

B u b a n j se sastoji od krila, obručeva i mrežastog dela. Obično ima 5 obruča različite veličine. Preko najvećeg obruča povraća se mreža levkasto u bubanj te obrazuje veliku "gušu" sa širim otvorom. Krajevi velike guše su povezani za drugi obruč itd. postepeno sužava se u mali otvor da bi se sveo na 3 - 4 "brka" koji su vezani za vrh "repnjaka". Krilo bubnja je pravougaona mreža koja se uspravno priveže jednim krajem za veliki obruč a drugim za prednji štap (ima ih dva, jedan na krilu, drugi na "repnjaku"). Obruči su od jasenovog pruča i sastoje se iz dva jednaka pruta. Pletenje bubnja i jednog krila traje 16 časova. Isplesti bubanj je prava umetnost. Krilo, deo mreže koji svodi ribu da uđe u bubanj se pobode u obalu a gornji kraj bubnja ide uzvodno. Za pravljenje obruča i pričvršćivanje potrebno je 4 šasa, odnosno 20 časova rada da bi se dobio bubanj za rad.

Bubnjem se lovi od marta do jula tj. dok vode ne opadnu, jer riba beži uz obalu kad je veliki vodostaj. Pored obale voda je bistrija i toplija. Bubnjem se lovi sva riba. Ne vadi se iz vode po 5 meseci.

S t r u k može biti dug i do 3.000 m (pre je bio nešto kraći). Na njemu je mnoštvo manjih "kanapa" sa udicama. Broj udica varira od 300 - 2.000. Baca se sredinom Dunava, po dnu. Na oba kraja struka je veliki kamen da ne može riba da ga smrsi i pamera. Struk se reda na kanat od čamca. Kamen od 6 kgr je na početku struka, on drži struk kad se baci nizvodno. Na drugom kraju je kamen od 1 kgr a na svakih 50 udica vezan je kamen od 300 gr da bi struk mogao da potone na dno. Jedan ribar vozi a drugi baca udice struka.

Strukom se lovi (zavisno od mamca) pretežno šaran, smuđ, mrena, kečiga, protviš.

Struk je načinjen od krpine, putila i udica. U vodi ostane čitavu noć. "Osamnajskinjom" (konac od svile i kaučuka) pletu se putila (deo što drži udice). "Kanap" se duplo upreda ručno. Krpina je duga i do 3 km. Udica se vezuje za kraće kanape a ovi za krpinu struka.

G u g je sličan struku samo mnogo kraći. Može da ima do 25 udica. Baca se od obale popreko rekom kad je mutna voda. Njime se hvata najčešće som i bucov.

B u ć k o m se hvataju somovi. Sastoji se od udice,

najlona 25 m dužine, 23 "olova", drvenog dela i kićanke.

Na krivu udicu se stavi rovac. Poviše udice crvena kićanka od vunice. Jednom rukom se bućka drveni deo koji na kraju ima pločasto proširenje koje u udaru po vodi proizvodi određeni zvuk koji draži soma a i po svoj prilici i privlači jer misli da je tu neka riba koja se koprcu i jureći za hranom vidi i "mamak" i misli da hrana proizvodi zvuk.

Drveni deo ribar sam napravi od lipovog drveta za tri časa. Pri tom se služi ostrim nožem. Ostalo za dva časa.

R o g a č je kvadratna mreža koja se krajevima pređe sprovede kroz islik i načetka na savijeno i ukršteno pruće. Pri vezan za veću držalju (3 m) iz čamca se spušta u vodu (2/3). Hvata ribu koju zagrabi. Pčete se 5 časova.

M e r e d o v je kesasta mreža 1 m pa i više dubine. Otvor je načetkan na jasenov obruč. Preko obruča se veže kanap da bi meredov mogao da se zakači na kantar. Služi kod prenošenja ili merenja ribe. Ako je meredov plići, pri vrhu širi i na elipsastom obruču i štapu, služi za prihvatanje ribe. Plete se 6 časova.

S a č m a (sertma) mreža okruglog oblika, u vidu levka sa olovom na krajevima. Baca se iz čamca tako da se u vazduhu raširi, napravi krug i tako pada u vodu do dna. Zatim se polako izvlači. Konopci "čarmoci" povezani su sa jednim kanapom koji kad se povuče zatvara sav donji deo da riba ne može da izađe. Zabranjena je za ribolov od 1948. jer su olovice česte i pri bacanju ubijaju mlad, (ima 6-7 kgr olova na kvadraturi od 4 m). Jedino je koriste šleperi i njima je dozvoljen lov samo sa šlepa.

Takođe je zabranjena upotreba mreža koja ima sitna oka (ispod 25 sm) jer se njom hvata mlađa riba koja treba još da raste i dobije odgovarajuću težinu. Sve mreže se pletu na isti način kako je to opisano kod metlice.

Opisanim ribarskim spravama služe se ribari profesionalci mada neke kao npr. bubanj koristi i seosko stanovništvo pored obale Dunava.

Održavanje mreža

Mreže se krpe kad se pecepaju. Krpe ih sami ribari ili plate nekome da to uradi. Krpljenje mreže je jednostavno, povezuje se kraj s krajem. Mnogi i ne krpe mreže.

Krpe se iglom debljine 2 - 3 mm. Igla ima kukicu u svom unutrašnjem delu, na koju se namotava konac koji se produžava ka donjem delu i kroz jedan usek se oplotava uzduž.

Veća igla služi za četkanje (spajanje slojeva tri mreže.

Mreže se suše ali samo u hladu. Mada ne moraju ni da se suše jer koncu od koga je mreža načinjena ne smeta voda već sunce. Bubanj se naprimer ne vadi iz vode po 5 meseci.

Kada se završi jesenji lov, mreže se isperu u vodi, povežu i okače u šupu do sledeće godine.

Metlica može da traje do tri godine, ako je ribar sam krpi i održava. Pojedine traju samo tri meseca tj. ako se mnogo posepaju kad naiđu na kamenje i panjeve, neupotrebljive su.

Inače mreže su skupe. Metlica od 10 m košta 6.500.- dinara.

U d i c a je jedna od najstarijih ribarskih alatki. Ima ih manjih i većih u zavisnosti koja se riba lovi. Kao i kupovnih ili o čij koje sami radnici izrađuju za svoje potrebe u ribarstvu. Čelična žica se iskrivi i obradi.

Udica se pretežno lovi iz čamca. Svaki ribolovac bilo profesionalni ili amater - sportski, ima čamac i pentu (motor). Prve pente su u upotrebi od 1962. g. Dotle su korišćena vesla.

Udica se pričvrsti za tanji najlon konac (izbegava se deblji jer ga riba lako zagani i pobegne) a ovaj za prut.

Udicu ne koriste alasi već samo amateri i sportski ribolovci. Međutim u profesionalnih ribolovaca udica je sa stuku, bučki i cugu.

Udice se oštire turpijom ili brusnim kamenom. Neko posele svakog lova oštiri udicu. U jesen se mažu ovčijim lojem da ne zarđaju.

Danas se upotrebljavaju modivne - kupovne udice na štapu od bambusa. Ili su štapi plastični sa čeličnom žicom iznutra te vibriraju i na njih može da se uhvati riba i do 12 kg. Na štapu je mašina za motanje i razmotavanje struna (uvozna tzv. kvik ili "kvikova mašina").

Sportski ribolovci koriste i varalice. Na udicu se stavi metalna ribica kao "mamak". Njom se lovi stuka, smuđ, bućov i som tj. ribe grabljivice.

S a m i c e je veća udica pričvršćena za najlon konac a ovaj za gibak štap. Postavlja se noću jer riba tada traži hranu pored obale (školjke, bube, žabe). Štap tanak i gibak postavi se ili veže uz drvo, granu što zavisi od terena. Na koncu je udica, "mamak" i olova. Obično se postavi puno samica i do 50, te može puno da se ulovi. Iz ovih razloga amaterima je zabranjen lov samicom.

U ribolovu se koriste i pomoćna sredsstva - sprave.

"Č u v a r k a", četvrtasta kesa od pletene mreže (nemački čvor) sa gornjom stranom koja se po potrebi zatvara. Okračići se o čamac i u njoj se čuva riba dok se ne prebaci u barku ili odnese na obalu i proda ili koristi. Plete se 6 časova.

K u k a ili dočekač služi za prihvatanje krupnog soma, jer sa udice može da ispadne. Prvo se som udari pa se onda zakaci za kuku.

Kukom se izvlači i krupna riba sa struka, bućke, bubnja i mreže.

Kuku pravi kovač a ručicu ribar.

I s p o l a c je oblika veće kašike za žito i pirinač. Služio je za izbacivanje vode iz čamca. Hvata 1,5 l vode. Pravio se od crvene vrbe koja je žilava i dugo traje. Pravili su je Romi koritari a i sami ribari. Danas je izobičajan a upotrebljavaju se razne plastične posude.

V e s l a su korišćena intenzivno do 1962. g. kada su se pojavili prvi motori. Veslalo se u ribolovu i do 40 km nizvodno a nazad su se vraćali ribari zakačeni za prolazeći brod.

Vesla su standardnog oblika a prave ih kolari od jasnovog drveta. Danas je veslo sve manje u upotrebi, a razlog je upotreba motora za čamac. Sad čamci imaju samo jedno veslo koje se koristi kad se izbegava buka u lovu, tj. u lovu po površini vode. Kao i u slučaju kvara motora.

Bez č a m c a se ribolov ne može zamisliti. Danas su u upotrebi šiklja, čun i barka.

Š i k l j a je čamac 6 m dužine i 90 cm širine. Izrađuje se od hrastovine, čamovine a ređe od borovine jer je teška i nepraktična.

Ribari sami prave čamce ili ih poručuju. Prvo se izrade čela od hrastovine i jegije. Zatim strane i patos od čamovine. Vinklovi od metala drže spojene strane čamca sa patosom. Kad se dve daske pri praviljenju čamca spoje, uvek ostane uzdužna pukotina. Ona se pre popunjavanja kućinom i onda premazivala terom. Sad se stavlja ter preko šupljine, zatim uzdužno, presavijena novinska hartija na koju se prikuca aluminijumska traka. Čamci se premazuju terom svakog proleća.

Alat za izradu je stolarski (testera, rende, štemajzli i drugi alati).

Mnogi poručuju čamac u selu Provu kod Šapca gde se više privatnika bavi izradom čamaca. Čamac košta oko 11.000.- dinara.

Č u n je čamac dužine do 4 m. Koristi se za vučenje mreže.

B a r k a je vrsta malog zatvorenog čamca sa poklopcem koji služi za čuvanje ribe. Ima otvore za ulazak vode, te se riba održava u svežem stanju i živa. Dužine je 2 - 3 m. 2)

Završna razmatranja

Po svemu sudeći, ribolov je od uvek bio vrlo razvijena i intenzivna grana privredne delatnosti u našoj zemlji, pa i u Smederevskom kraju.

Kada bi ovaj referat imao za cilj i temu ribarstvo kao grana privrede, ulov i odgoj riba, svakako da bi se o tome imalo mnogo više istaći, pisati i opisati sa vrlo zanimljivim podacima.

Međutim kada se radi o opisu sprava za ribolov odnosno tih materijalnih dobara u ribarstvu, posebno na Dunavu, činje-

nica je da se sa opisanim spravama postizao i postiže dobar ulov.

Ovo utoliko pre što su u ribarstvu materijalna dobra od davnina pa do danas ostala uglavnom ne promenjena, osim nekih tehničkih dostignuća u njihovoj obradi - izradi.

Usled navedenog u završnim razmatranjima nameće se kao imperativ istaći neka poređenja o ribarstvu jer je to nužno, baš zato što sa opisanim materijalnim dobrima, odnosno spravama za ribolov, povezuje se ulov ribe, a sve skupa čini ribarstvo kao granu privredne delatnosti.

U periodu posle prvog svetskog rata ulovljena riba podmirivala je potrebe ne samo smederevskog već i beogradskog tržišta. Smederevo je tada imalo dve riblje pijace. Ovome treba pridodati i podatak da su se i ribarska imanja zakupljivala, da su radnici radili pod nadnicu i ostvarivali izvanredan ulov. Tridesetih godina XX veka ribolov opada da bi ponovo oživeo posle drugog svetskog rata, kada ribarske sprave počinju da se prave od boljeg i kvalitetnijeg materijala, a upotreba motora olakšava ulov.

Sa podizanjem hidroelektrane Berdap I smanjen je broj kvalitetnih riba. Morune i jesetre više nema u ovom delu Dunava.

No ipak ulov nije zabrinjavajući, varira ali se u dobrim lovnim godinama može dosta uloviti. Ribar dnevno može da ulovi 20 kgr "klasne" ribe i 20 - 30 kgr bele ribe, odnosno da zaradi 1.500.- dinara, uz napomenu da oko tri meseca u godini ne lovi.

Međutim i pored svega možemo očekivati da će ribarstvo uz još savršenije ribarske sprave biti jedna od značajnih grana privrede Smederevskog kraja.

N a p o m e n e

1. - Enciklopedija leksikografskog zavoda knj. 6, Zagreb MCMLXII, 434.
2. - Referat je urađen zahvaljujući podacima dobijenim u ribarskim naseljima na Dunavu: u Smederevu, Kuliču i na Orešcu.